

WSPOMNIENIE O PROF. DR IRENIE CABEJSZEK

Prof. dr Irena Cabejszek — znana i ceniona specjalistka w dziedzinie algologii i w dziedzinie sanitarnej ochrony wód powierzchniowych zmarła w Warszawie 12 września 1972 r. Zналиśmy ją pełną energii i rozmachu, niestrudzoną i sprawną w robotach terenowych, sumienną i rzeczową w pracach kameralnych. Zarówno dorobkiem naukowym, jak i działalnością społeczną i organizacyjną jej nazwisko zapisało się trwale w polskiej algologii, hydrobiologii i inżynierii sanitarnej.

Była krakowianką z urodzenia i wykształcenia. Urodziła się 1 października 1910 r. Szkołę średnią ukończyła w 1929 r. i uzyskała świadectwo dojrzałości w państwowym gimnazjum żeńskim im. Królowej Wandy. W tym samym roku zapisała się na Uniwersytet Jagielloński. Jej rocznik liczył około 10 studentów. Byli w nim m. in.: Anna Rumek (algolog, doktor, późniejsza kierowniczką Stacji Hydrobiologicznej Zakładu Biologii Wód PAN w Goczałkowicach), Anna Topińska (obecnie prof. dr A. Luchterowa, początkowo algolog, następnie mikrobiolog w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie), Jan Gut (zoolog, magister, pracował w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie) i Fryderyk Pautsch (zoolog, obecnie profesor

Akademii Medycznej w Gdańsku). Studia ukończyła w 1934 r. uzyskując stopień magistra w zakresie biologii.

Pracę magisterską napisała w Zakładzie Botaniki Farmaceutycznej UJ, specjalizując się w algologii pod kierunkiem światowej sławy uczoney, prof. dr Jadwigi Wołoszyńskiej. Opracowała wówczas okrzemki z Białej Przemszy zebrane na terenie Pustyni Błędowskiej w czasie wycieczki studenckiej prowadzonej przez prof. Szafera.

Zaraz po studiach była przez rok (1934/1935) młodszą asystentką prof. Wołoszyńskiej w jej zakładzie. Następnie w latach 1935—1938 korzystała ze stypendium Funduszu Kultury Narodowej, które uzyskała na wykonanie pracy doktorskiej. Pozostawała w dalszym ciągu w ścisłym kontakcie z prof. Wołoszyńską, pod której kierunkiem pracowała.

Jej rozprawa doktorska obejmuje opracowanie planktonu roślinnego zbiorników wodnych na Polesiu leżącym na obszarze Zahorynia i w okolicach Pińska (obecnie w obrębie Związku Radzieckiego).

Materiał zbierała w latach 1935 i 1936 podczas dwu kolejnych wypraw hydrobiologicznych na Polesie zorganizowanych z ramienia Instytutu Biologii im. M. Nenckiego przez jednego z czołowych polskich hydrobiologów prof. dra Alfreda Lityńskiego, który był wówczas kierownikiem Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach.

Z materiałów pochodzących z pierwszej z wypraw poleskich opisała interesujący gatunek delikatnej okrzemki pod nazwą *Fragilaria zasuminensis*. Gatunek ten został następnie odnaleziony w Skandynawii, przy czym pani Alma Lund-Almestrand (1954) zaliczyła go do rodzaju *Asterionella*; pod nazwą *A. zasuminensis* figuruje w zbiorczym opracowaniu *Flory Słodkowodnej Polski*. Badacz niemiecki Heinz Körner (1970) odnalazł ten gatunek w materiale zebranym w dwu rzekach Ameryki Północnej i poddał go szczegółowym badaniom przy okazji krytycznego opracowania całego rodzaju *Asterionella*. Studia w mikroskopie elektronowym ujawniły szczegóły budowy skorupki tej okrzemki, które każą ją zaliczyć do rodzaju *Eunotia* jako *E. zasuminensis* (Cabejszek) Körner. W ten sam sposób badacz ten wykazał przynależność do tego gatunku także okazów znalezionych w jednej z rzek południowej Afryki opisanych pod nazwą *Asterionella africana* Cholnoky.

Od lipca 1938 r. do końca lutego 1939 r. pracowała Irena Cabejszek jako asystent naukowy nowo utworzonej Poleskiej Stacji Biologicznej w Pińsku, kierowanej przez doc. dra Jerzego Wiszniewskiego. W maju 1939 r. uzyskała na Uniwersytecie Jagiellońskim tytuł doktora nauk matematyczno-przyrodniczych.

Od 1 marca 1939 r. zmieniła kierunek swych głównych zainteresowań przechodząc do Państwowego Zakładu Higieny w Warszawie; pracowała tam — również podczas wojny — w Zakładzie Higieny Komunalnej. W 1945 r. powołano ją na kierownika Pracowni Higieny i Sanitarnej Ochrony Wód.

Jej pierwsza po wojnie praca ma jeszcze charakter algologiczny. Dotyczy fitoplanktonu jeziora Charzykowo leżącego w powiecie chojnickim w województwie bydgoskim. Była to część zespołowego opracowania tego jeziora podjęta z inicjatywy prof. dr Mariana Stangenberga. Oparta została na materiałach zebranych przez inż. Krystynę Stangenberg (obecnie prof. dr K. Stangenberg-Oporowską) w ciągu 1947 r. w przekrojach pionowych oraz na materiałach własnych z 1948 r. Ta jej

praca stanowiła podstawę do nadania jej naukowego tytułu docenta przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną dla pracowników nauki uchwałą z 27 maja 1955 r.

Następne jej opracowania — w większości publikowane ze zmieniającym się zespołem współpracowników — dają charakterystykę biologiczno-sanitarną kilku odcinków środkowego biegu Wisły oraz szeregu mniejszych rzek, jak: Kamiennej, Pilicy, Wieprza, Bzury, Narwi, Bugu, Niemna i Wkry. Badała też pod tym względem mniejsze naturalne zbiorniki wodne jak np. obfite wywierzyisko Błękitnych Źródeł pod Tomaszowem Mazowieckim, a także zbiorniki sztuczne, np. pływalnie czy ujęcia wody pitnej.

Wzmagające się zagrożenie czystości naszych wód spowodowane wzrostem uprzemysłowienia kraju skierowało jej zainteresowania w stronę studiowania wpływu rozmaitych substancji toksycznych na organizmy wodne. Współpracowała w tym zakresie z prof. drem Janem Justem i innymi osobami.

Od 1963 r. zajmowała się zagadnieniem ochrony wód przed zanieczyszczeniem chemicznymi środkami ochrony roślin. Początkowo problem ten nie znalazł zrozumienia wśród pracowników naukowych i praktyków zajmujących się ochroną wód. Uważali oni, że jest to przedwczesny alarm. Jednak parę lat później konieczność ochrony wód przed pestycydami została powszechnie uznana, a prace naukowo-badawcze z tej dziedziny podjęto w wielu placówkach naukowych na terenie kraju.

Liczne prace z tej dziedziny wykonane przez profesor Cabejszek i współpracowników, obejmujące zagadnienia wpływu pestycydów na właściwości fizyczno-chemiczne wody i rozwój organizmów wodnych były pierwszymi w kraju. Dalsze badania wpływu pestycydów poprzez wodę do picia na organizmy stałocieplne powiązały ściśle zagadnienia ochrony wód z ochroną zdrowia ludności.

Ostatnie lata działalności profesor Cabejszek są przykładem twórczego przewidywania przyszłości i kierunku niezbędnych badań dla dobra społeczeństwa i kraju.

W uznaniu wagi jej dorobku naukowego Rada Państwa przyznała prof. Cabejszek w 1965 roku tytuł profesora nadzwyczajnego.

Zarówno w pracach terenowych, jak i laboratoryjnych chętnie pracowała w zespołach; wciągała do tej pracy młodych pracowników nie żałując czasu ani trudu na wprowadzanie ich w zagadnienie i uczenie metod pracy. Wyszkoliła szereg specjalistów dla potrzeb sanitarnej ochrony wód powierzchniowych.

W okresie powojennym przez wiele lat czas swój dzieliła między Państwowy Zakład Higieny a uczelnie akademickie. Była adiunktem przy Katedrze Botaniki na Uniwersytecie Łódzkim (1945—1946), później w latach 1950—1961 starszym asystentem przy Katedrze Higieny Osiedli w Akademii Medycznej w Warszawie. Następnie brała czynny udział w organizowaniu kursów na Studium Sanitarно-Higienicznym tej Akademii.

Jako wybitna specjalistka w dziedzinie sanitarnej ochrony wód powierzchniowych brała przez wiele lat czynny udział w pracach komitetów i komisji Polskiej Akademii Nauk: w Komitecie Hydrobiologicznym, w Sekcji Ochrony Wód i Oczyszczania Ścieków Komitetu Inżynierii i Gospodarki Wodnej i w Komitecie Higieny i Organizacji Ochrony Zdrowia. Była także czynnym członkiem Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego i Polskiego Towarzystwa Higienicznego. Można też było

zawsze liczyć na jej udział w rozmaitych pracach społecznych. Znalazło to wyraz w przyznanych jej odznaczeniach: odznaki „Za wzorową pracę w Służbie Zdrowia”, Złotego Krzyża Zasługi, Medalu X-lecia PRL, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, złotej odznaki Związku Zawodowego Pracowników Służby Zdrowia.

Wydawało się, że nic nie jest w stanie powstrzymać werwy i rozmachu tej energicznej i nie bojącej się żadnego trudu kobiety. Nagła seria ciężkich przypadłości nie wytrąciła jej z równowagi psychicznej i nie osłabiła tempa pracy. Postanowiła nie poddać się. Nasilenie choroby zmusiło ją jednak do przedterminowego zrezygnowania w 1970 r. ze stanowiska zajmowanego w Państwowym Zakładzie Higieny. Nadal brała jednak udział w pracach organizacji naukowych, interesowała się żywo postępami prac swych kolegów, uczniów i przyjaciół. Śmierć zabrała ją przedwcześnie w sześćdziesiątym drugim roku życia.

Cześć jej pamięci.

Jadwiga Siemińska

Spis publikacji prof. dr Ireny Cabejszek

1935. *Przyczynki do znajomości okrzemek Białej Przemszy i jej dorzecza na terenie Pustyni Błędowskiej*. Arch. Hydrobiol. i Ryb., 9, 170—184.
1937. *Fragilaria zasuminensis n. sp. w jeziorze Zasumińskim na Polesiu*. Arch. Hydrobiol. i Ryb., 10, 432—425.
Materiały do znajomości planktonu roślinnego Polesia. Cz. I. Arch. Hydrobiol. i Ryb., 10, 319—343.
1939. *Materiały do znajomości planktonu roślinnego Polesia. Cz. II*. Arch. Hydrobiol. i Ryb., 12, 97—114.
1950. *Plankton roślinny jeziora Charzykowo*. Prace Bad. Inst. Bad. Leśn. Jezioro Charzykowo, 1, 43—70.
(oraz St. Włodek) *Stan higieniczno-sanitarny rzeki Kamiennej*. Gaz, woda, techn. sanit., 24, 356.
O potrzebie ochrony wód powierzchniowych. Gaz, woda, techn. sanit., 24, 257.
Co powinniśmy wiedzieć o wodzie, którą pijemy. Wychowanie w przedszkolu, 6, 303.
Ustęp wzorowy. Wychowanie w przedszkolu, 8, 411.
1951. *Biologiczne wskaźniki zanieczyszczenia rzek Wieprza i Pilicy*. Wiad. Służby Hydrol. Meteorol., 2, 345—356.
(oraz St. Włodek) *Ocena sanitarna pływalni sztucznych*. Gaz, woda, techn. sanit., 25, 169—175.
1952. (oraz Z. Malanowski i St. Włodek) *Zanieczyszczenie rzeki Bzury*. Gaz, woda, techn. sanit., 26, 162—167.
1953. (oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i St. Włodek) *Stan zanieczyszczenia rzeki Pilicy*. Gaz, woda, techn. sanit., 27, 9—15.
1954. (oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i St. Włodek) *Charakterystyka sanitarno-higieniczna rzeki Narwi*. Gaz, woda, techn. sanit., 28, 51—58.
(oraz W. Bartnicka, A. Timler i St. Włodek) *Charakterystyka stanu czystości wody Błękitnych Źródeł pod Tomaszowem Mazowieckim*. Wiad. Służby Hydrol. Meteorol., 4, 245—251.
1955. (oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i St. Włodek) *Charakterystyka higieniczno-sanitarna rzeki Bugu*. Gaz, woda, techn. sanit., 29, 51—57.
(oraz Z. Malanowski) *Nowe kierunki w biologicznej analizie wody*. Gaz, woda, techn. sanit., 29, 414.
1956. (oraz Z. Malanowski i St. Włodek) *Plankton rzeki Bugu*. Pol. Arch. Hydrobiol., 3, 189—202.
(oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i J. Stanisławska) *Charakterystyka higieniczno-sanitarna rzeki Wisły na odcinku Góra Kalwaria — Warszawa*. Gaz, woda, techn. sanit., 30, 175—181.
(oraz W. Hermanowicz, W. Dożańska, J. Kelus, I. Obuchowska, C. Sikorowski i St. Włodek) *Badania nad ujęciem wody z piasków spod dna Wisły*. Gaz, woda, techn. sanit., 31, 460.

1957. (oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i J. Stanisławska) *Badania higieniczno-sanitarne Rzeki Wisły w rejonie Warszawy*. Roczn. Państw. Zakł. Hig., 8, 325—340.
 (oraz B. Koziorowski, Z. Malanowski i J. Stanisławska) *Charakterystyka higieniczno-sanitarna rzeki Wisły na odcinku Warszawa—Płock*. Gaz, woda, techn. sanit., 31, 165—172.
Vyznam hydrobiologie pre higienicko-zdravotnický výskum povrchových vod. Nasa Veda, 21, 144.
 (oraz B. Koziorowski i Z. Malanowski) *Wytyczne do oceny stopnia zanieczyszczenia wód rzecznych*. Gaz, woda, techn., sanit., 31, 144.
1958. *Badania zanieczyszczenia rzek (wskazania metodyczne)*. Biul. Inform. PAN, Komitet Hydrobiol., 1, 59.
1959. *Letni plankton rzeki Niemna*. Pol. Arch. Hydrobiol., 5, 9—28.
 (oraz Z. Malanowski i J. Stanisławska) *Seston rzeki Wisły na odcinku Góra Kalwaria—Płock*. Polskie Arch. Hydrobiol., 5, 29—49.
 (oraz J. Just) *Badania nad wpływem fenoli na biocenozę wodną przy zastosowaniu Daphnia magna jako wskaźnika*. Roczniki Państw. Zakł. Hig., 10, 304.
 (oraz J. Just, J. Łuczak i M. Stasiak) *Badania nekalu Bx z punktu widzenia jego wpływu na rzekę*. Gaz, woda, techn. sanit., 33, 363.
 (oraz J. Just i S. Ziemińska) *Stan badań naukowych nad mikrobiologią ścieków i wód powierzchniowych zanieczyszczonych ściekami w Polsce*. Acta Microbiol. 8, 7.
 (oraz J. Łuczak i M. Stasiak) *Ustalenie stopnia szkodliwości różnych związków chemicznych w ściekach przemysłowych przy zastosowaniu organizmów wodnych jako wskaźników*. Gaz, woda, techn. sanit., 33, 50.
 (oraz M. Stasiak) *Badania nad szkodliwym wpływem niektórych metali na biocenozę wodną przy zastosowaniu Daphnia magna jako wskaźnika*. Cz. I. Roczn. Państw. Zakł. Hig. 11, 303.
 (oraz M. Stasiak) *Badania nad szkodliwym wpływem niektórych metali na biocenozę wodną przy zastosowaniu Daphnia magna jako wskaźnika*. Cz. II. Roczniki Państw. Zakł. Hig., 11, 533.
 (oraz St. Kołaczkowski, B. Koziorowski i J. Łuczak) *Projekt ujednoliconych wytycznych do klasyfikacji zanieczyszczeń*. Gaz, woda, techn. sanit., 34, 18.
 (oraz B. Koziorowski i J. Łuczak) *Organizace a stav vyzkumu povrchových vod v Polsku ve vztahu k jejich ochrane pred zneistenim*. Vodni Hospodarstvi, 3, 95.
1961. (oraz J. Łuczak, I. Rybak, J. Stanisławska i M. Stasiak) *Kształtowanie się biocenozy rzeki pod wpływem ścieków cukrowniczych*. Gaz, woda, techn. sanit., 35, 48—53.
Zadania służby zdrowia w zakresie sanitarnej ochrony wód powierzchniowych. Gosp. wodna, 429.
1962. (oraz J. Stanisławska) *Peryfiton rzeki o zmiennych okresowo warunkach środowiskowych*. Polskie Arch. Hydrobiol., 10, 287—297.
 (oraz J. Łuczak, J. Maleszewska, J. I. Rybak i J. Stanisławska) *Stan higieniczno-sanitarny rz. Wisły w rejonie Płocka w 1961 r.*, Gaz, woda, techn. sanit., 36, 52—56.
Ochrona wód przed zanieczyszczeniem i zadania stacji sanitarno-epidemiologicznych w tym zakresie. Biul. Metod.-Org. Państw. Zakł. Hig.
1963. (oraz J. Just, J. Łuczak i J. Maleszewska) *Badania nad wpływem Sulfapolu-50 na właściwości fizyczno-chemiczne wody i biocenozę wodną*. Gaz, woda, techn. sanit., 36, 53.
 (oraz J. Łuczak i J. I. Rybak) *Badania radioaktywności niektórych zespołów organizmów wodnych w warunkach naturalnych*. Gaz, woda, techn. sanit., 36, 86.
 (oraz M. Rybak i B. Styczyński) *Badania nad ustaleniem dopuszczalnego stężenia Sulfapolu-50 w wodzie*. Roczn. Państw. Zakł. Hig., 14, 307.
1964. (oraz J. I. Rybak i J. Stanisławska) *Wpływ aldrinu (sześcioclorodwuendometyleno-sześciohydro-naftalen) na organizmy wodne*. Roczn. Państw. Zakł. Hig., 15, 495.
 (oraz M. Rybak, B. Styczyński i J. Wójcik) *Badania nad ustaleniem dopuszczalnej dawki aldrinu w wodzie*. Roczn. Państw. Zakł. Hig., 15, 503.
 (oraz J. Łuczak) *Ocena higieniczno-sanitarna wód powierzchniowych w kraju wykorzystywanych do celów komunalnych*. Gaz, woda, techn. sanit., 38, 222.
Sanitarna ochrona wód powierzchniowych w nowej organizacji Działów Higieny Komunalnej Wojewódzkich (Miejskich) Stacji Sanitarно-Epidemiologicznych. Biul. Służby San.-Epid. woj. Katow., 2, 35.
1966. (oraz J. Łuczak, J. Maleszewska i J. Stanisławska) *Der Einfluss von Insektiziden (Aldrin und*

Methoxychlor) auf physikalisch-chemische Eigenschaften des Wassers und auf Wasser-Organismen. Verh. Internat. Verein. Limnol., 16, 963—968.

(oraz J. Stanisławska) *Wpływ metyloparationu na organizmy wodne.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 17, 353—359.

(oraz St. Szuliński) *Wpływ metyloparationu w wodzie do picia na zwierzęta stalocieplne.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 17, 491—498.

1967. (oraz J. Stanisławska) *Wpływ tiometonu na organizmy wodne.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 18, 155—160.

(oraz M. Rybak i St. Szuliński) *Wpływ tiometonu w wodzie do picia na zwierzęta stalocieplne.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 18, 257—265.

(oraz B. Gawrych, J. Łuczak, J. Maleszewska, C. Sikorowska i J. Stanisławska) *Stan higieniczno-sanitarny rzeki Wisły w rejonie Płocka w 1966 r.* Gaz, woda, techn. sanit., 41, 58—62.

1968. (oraz J. Wójcik) *Próba zastosowania kijanek *Xenopus laevis* Dandin przy badaniu szkodliwości pestycydów w wodzie.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 19.

Alfred Lityński organizator polskiej hydrobiologii. Kosmos, ser. A, 17, 3: 237—239.

1969. *Wpływ tritoxu (DDT, DMDT, gamma HCH) na organizmy wodne.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 20, 633—660.

1970. (oraz J. Maleszewska) *Wpływ metyloparationu i tiometonu na zużycie tlenu przez organizmy wodne* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 21, 1—6.

1971. (oraz J. Maleszewska i J. Stanisławska) *Wpływ Tritoxu na biocenozę eksperymentalnych zbiorników wodnych.* Roczn. Państw. Zakł. Hig., 22, 265—275.